

**„თურქი-მესხების“ დეპორტაციის წანამძღვრები და მასთან
დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი**

უჩა ოქროპირიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი,
საქართველო, 6010. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35.
+995 593 931711. ucha.okropiridze@bsu.edu.ge
<https://orcid.org/0000-0002-1696-0781>

აბსტრაქტი

ნაშრომში განხილულია ე. წ. თურქი-მესხების დეპორტაციის პირობების შესამზადებლად რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის (როგორც იმპერიის, ისე საბჭოთა) მიერ გატარებული ის ღონისძიებანი, რომელთაც მესხეთის მოსახლეობის უმრავლესობა საქართველოსა და ქართველობის მოძულე მანქურთებად და ქართული სახელმწიფოს უბოროტეს მტრებად უნდა ექციათ.

მასში მოკლედ არის გადმოცემული აღნიშნული რეგიონის მოსახლეობის მდგომარეობა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში, შემდეგ კი აქ შექმნილი ვითარება რუსეთის ამიერკავკასიაში და კერძოდ საქართველოში დამკვიდრების დროს. 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომში რუსეთის გამარჯვების შედეგად აქ შექმნილი უმძიმესი მდგომარეობა - კავკასიაში ქართული ელემენტის შესუსტების მიზნით გატარებული სპეციალური ღონისძიებანი. აღნიშნულია, „მფარველად“ მოსულმა რუსეთმა ისეთ დღეში ჩააგდო ქართველობა, რომ მის წინააღმდეგ არაერთი აჯანყება მოხდა. მდგომარეობა არ შეცვლილა საბჭოთა პერიოდშიც, პირიქით, იგი კიდევ უფრო დამძიმდა და სრულად დაექვემდებარა

ბარა რეგიონში საბჭოთა სახელმწიფოს ვერაგულ მიზნებს, რომლის საბოლოო შედეგი იქედან ქართველი მუსლიმანი მოსახლეობის დეპორტაცია იყო. მხილებულია ამ საქმეში სომხების როლი და ქართველებისაგან თითქმის დაცლილ ადგილების მათგან მითვისების მცდელობა.

აქვე აღნიშნულია, რომ ცნობილი რუსი ადამიანის უფლებათა და სამართალ დამცველის, ნობელის პრემიის ლაურეატის, აკადემიკოს ანდრეი სახაროვის ძალისხმევით, რომელიც შეცდომაში შეიყვანეს, მესხები თურქებად მოინათლნენ და მათ მიმართ დამკვიდრდა ტერმინი „თურქი-მესხები“. რასაც მოყვა ქართველი უფლებადამცველის, საქართველოს ეროვნული გმირის მერაბ კოსტავას სათანადო პასუხი ჭეშმარიტი ისტორიისა და მათი ნამდვილი ქართული წარმოშობის ახსნით და ანდრეი სახაროვისაგან საკუთარი შეცდომის აღიარება

ამავე სტატიაში მოცემულია ანდრეი სახაროვის წიგნზე - „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“ მერაბ კოსტავას მიერ გამოთქმული საგულისხმო მოსაზრებანი სხვადასხვა უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე, რომლებიც სრულად ეხმიანება მსოფლიოს თანამედროვე მდგომარეობას.

საკვანძო სიტყვები: თურქი-მესხები; დეპორტაცია; მესხთა რეპატრიაცია; ერთმორწმუნე რუსეთი; სომეხ-რუსთა აგენტურა; შურისგების სურვილი.

შესავალი

„თურქი-მესხების დეპორტაციისაკენ ჯერ რუსეთის, შემდეგ საბჭოთა კავშირის იმპერიულ მანქანას თავისი კოლონიური ღონისძიებებით ნაბიჯ-ნაბიჯ მიჰყავდა საქმე და იგი 1944 წლის ნოემბერში 200 ათასი მესხის შუა აზიაში გადასახლებით დასრულდა. აღნიშნულ ღონისძიებებში შედიოდა რუსეთთან შეერთების შემდეგ მესხეთიდან მისი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოსმალეთში გადასახლება და მათ ადგილზე აქ ანატოლიიდან სომხების ჩამოსახლება; ადგილზე დარჩენილი ქართ-

ული მოსახლეობის საქართველოსთან ხელოვნურად გაუცხოება - აქ ოსმალეთიდან, ხოლო საბჭოთა პერიოდში აზერბაიჯანიდან ხოჯა-მოლუბის მასწავლებლებად მოწვევა და მათი ანტიქართული მოღვაწეობა, ამის შედეგად აქ ქართული გავლენისა და ელემენტის შესუსტება და სხვა. მესხების სამშობლოში რეპატრაციისათვის ბრძოლის პერიოდში აკადემიკოს ანდრეი სახაროვის მიერ ისინი თურქ-მესხებად მონათლნენ, რასაც მოყვა მერაბ კოსტავას სათანადო პასუხი მესხების ჭეშმარიტი ისტორიისა და მათი ნამდვილი ქართული ვინაობის გახსნით.

მეთოდი

ნაშრომი დაწერილია მეცნიერული მეთოდოლოგიის სახელმძღვანელო პრინციპების ისტორიზმისა და ლოგიკურობის საფუძველზე. მასალა შერჩეული, დაჯგუფებული და გაანალიზებულია მეცნიერებაში აპრობირებული მეთოდოლოგიით. რაც შეეხება კვლევის მეთოდებს, გამოყენებულია ანალიზისა და სინთეზის, შედარების, შეჯერების მეთოდები.

შედეგი

კვლევის შედეგია ის, რომ შეიქმნა შედარებით სრულყოფილი მეცნიერული ნაშრომი „თურქი-მესხების“ დეპორტაციისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხის შესახებ. ამ საკითხისადმი არსებული უდიდესი ინტერესის მიუხედავად იგი თანამედროვე ისტორიული მეცნიერების მოთხოვნათა დონეზე სრულყოფილად შესწავლილი არ ყოფილა. აღნიშნული ნაშრომის სახით სამეცნიერო ბრუნვაში შემოდის მხოლოდ არაფორმალური გამოცემებისათვის ცნობილი ისტორიული ლიტერატურა და მასალები, რომელთა ახლებურად გადააზრების შედეგად შექმნილია თურქი-მესხების დეპორტაციის წანამძღვრების შედარებით სრულყოფილი სურათი, რომელშიც განხილულია საქართველოში ოსმალეთის, შემდეგ რუსეთისა და საბჭოთა რუსეთის დროინდელი იმპერიული პოლიტიკის სავალალო შედეგები მესხების „თურქ-მესხებად“ ქცევის საქმეში. გადმოცემულია ამ საქმეში აკადემიკოს ანდრეი სახაროვის როლის და ამ თვალსაზრისთან დაკავშირებით მერაბ კოსტავას მიერ მიცემული ახსნა-განმარტების შემდეგ მის მიერ შეცდომის აღია-

რების შესახებ. გაკეთებულია სათანადო დასკვნები ამ საკითხის მართებულად გააზრების თვალსაზრისით და ახსნილია ყოველივე ამის სამეცნიერო პრაქტიკული მნიშვნელობა.

დისკუსია

საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ ქართველი ხალხის წინააღმდეგ ჩადენილ უმძიმეს დანაშაულთა რიგს მიეკუთვნება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის, ე. წ. „თურქი-მესხების“ დეპორტაცია XX საუკუნის 40-იან წლებში და მათ საკუთარ სამშობლოში რეპატრიაციის პრობლემები. პირველ რიგში, მთელი რიგი ანტიქართული სახელმწიფოებრივი ღონისძიებები ჩატარებული ამ რეგიონში, რომლებიც სწორედ იქითკენ იყო მიმართული, რომ საქმე ბოლოს და ბოლოს ამ შედეგამდე მისულიყო და მესხეთის და ნაწილობრივ აჭარის ასსრ-ს მოსახლეობაში თავის თანამომემ ქართველებისადმი გაუცხოება, უკიდურეს დაპირისპირებად და სიძულვილად ქცეულიყო; რომლის შემდეგ უბოროტესი საბჭოთა სადამსჯელო მანქანა, ამ უსასტიკესი ანტიადამიანური და საქართველოს სახელმწიფოებრივი სიმტკიცის წინააღმდეგ მიმართული აქციის გამართლებას შესძლებდა. შემდეგ ეს, ყველაფერი სტალინურ რეჟიმსა და პიროვნების კულტს დააბრალეს. მაგრამ სტალინის სიკვდილის შემდეგაც, ნიკიტა ხრუშჩოვის ე. წ. დათბობის პოლიტიკის დროს, საბჭოთა კავშირის თითქმის ყველა რეპრესირებული ხალხები შეწყალებულ-რეაბილიტირებული დააბრუნეს თავიანთ ადრინდელ სამშობლოში და საცხოვრისზე, მესხეთის მაჰმადიანი ქართველების გარდა მათ საქართველოში დაბრუნება აკრძალათ და მათთვის სპეციალურად შექმნილი სახელწოდების – „თურქი-მესხების“- ქვეშ, ისინი დღესაც აგრძელებენ ბრძოლას თავიანთი უმთავრესი უფლების, მშობლიურ მიწა-წყალზე დაბრუნებისათვის. მაგრამ საბჭოთა სახელმწიფოებრივი მანქანის მიერ გატარებული უბინძურესი ღონისძიებებისა და უსაშინლესი რეპრესიული მაქინაციების გამოყენებით „ბოროტების იმპერია“ შეძლო მათი უმრავლესობის საქართველოსა და ქართველების მოძულე მანქურთებად და ქართული სახელმწიფოს უბოროტეს მტრებად ჩამოყალიბება და დღესაც ცდილობს მისი მემკვიდრე რუსეთის სახ-

ელმწიფო მათ ჩვენს წინააღმდეგ გამოყენებას. ამიტომაც ამ ვითარების შემქმნელი გარემოებების შესწავლა, გამოკვლევა-ანალიზი და სათანადო დასკვნების გამოტანა მეტად საშური საქმეა.

საქართველოს ერთიანი სამეფოს XV საუკუნის ბოლოს დაშლის შემდეგ, მის შემადგენელ სამეფო-სამთავროებს დიდად დალხინებული ცხოვრება არ ჰქონიათ. კონსტანტინეპოლის დაცემის შედეგად თანდათანობით გაძლიერებული ოსმალთა იმპერია სულ უფრო და უფრო იფართოებდა თავის სამფლობელოებს და XVI საუკუნის შუახანებში მან თავისი სიუზერენიტეტი სამცხე-საათაბაგოზეც გაავრცელა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ამ ქართული სამთავროსათვის მეტად ძნელი სატარებელი გამოდგა ოსმალთა დამპყრობლების უღელი და საუკუნეთა განმავლობაში მისი გამაჰმადიანება ფაქტად იქცა. ამას მოყვა მისი მოსახლეობის ნაწილის მიგრაცია ყოფილ საქართველოს სამეფოს სხვადასხვა რეგიონებში, ნაწილმა კი ვერ დათმო მშობლიური სამანები და ოსმალთა ბატონობას შეეგუა, თუმცა მათ წინააღმდეგ არაერთხელ აღმართა აჯანყების დროშა.

რუსეთის იმპერიის მიერ კავკასიაში შემოღწევას და ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების (1801 წ.) შემდეგ, რუსეთმა დაარღვია საქართველოს ცალკეულ ნაწილებთან დადებული ყველა ხელშეკრულება და მისი შემადგენელი სამეფო-სამთავროები აღგავა პირისაგან მიწისა, სიტყვა „საქართველო“ პოლიტიკური ლექსიკონიდან ამოიღო და მოსპო და მის ნაცვლად შექმნა ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიები რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. საფუძველი ჩაუყარა ქართული ენის დევნისა და ქართველთა გარუსების პოლიტიკას. საქართველოდან გადაიხვეწნენ მისი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის დაუცხრომელი მებრძოლნი – ალექსანდრე ბატონიშვილი, იმერეთის გმირი მეფე სოლომონ II, რომელნიც სწორედ მესხეთმა შეიფარა და უმასპინძლა მათ ახალციხესა თუ სოფელ კოთელიაში (რცხილაძე, 1977:10).

1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ ყოფილი სამცხის საათაბაგოს ნაწილი რუსეთის მფლობელობაში მოექცა და იმედი გაჩნდა ამ ქართულ რეგიონში ეროვნული სუ-

ლის აღორძინებისა. რუსეთ-ოსმალეთის ამ ომში ბევრი ქართველი რუსეთის არმიაში იბრძოდა, ზოგი ჩინ-მედლებისათვის, ზოგი რელიგიური პროპაგანდით დამუშავებული, ზოგსაც კი ნამდვილად სჯეროდა, რომ პასკევიჩი საქართველოს ისტორიულ მიწა-წყლის დაბრუნებას ლამობდა.

წარმოუდგენელი გამირობა და თავდადება უჩვენა მომხედურს მესხეთმა. დაინგრა და ცეცხლში გაეხვია ახალქალაქი და ახალციხე. ქალაქის ნანგრევებში დახოცილთა შორის ასობით მამაკაცის ტანსაცმელში გამოწყობილი მეომარი ქალი აღმოაჩინეს (რცხილაძე, 1977:11; ლომსაძე, 1975:170). დამარცხების შემდეგ სამშობლოდან ძალად გარეკილი მესხები ათასობით ბრუნდებოდნენ სამშობლოში და რუსეთის ხელისუფალთ ეხვეწებოდნენ: **„ოღონდაც ისევ სამშობლოში დაგვასახლეთ და ქრისტიანობას მივიღებთ“.** რუსის მოხელენი კი მათ უღმობლად კვლავ ოსმალეთში ერეკებოდნენ... (რცხილაძე, 1977:11). რუსეთის იმპერიის ზრახვათა მსახურებმა დიდად იღვაწეს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ამ უძველესი ისტორიული ნაწილიდან ქართული ელემენტის მნიშვნელოვანი ნაწილის გასანდევნად და აქ მათ მაგივრად ოსმალეთიდან 30 ათასი სომეხი ჩამოასახლეს, რითაც დემოგრაფიული ვითარება აღნიშნულ რეგიონში ქართველთა საზიანოდ მნიშვნელოვნად შეცვალეს. რუსეთის მიზანი იყო არ დაეშვა ქართული ელემენტის გაძლიერება კავკასიაში, როგორც მათთვის ყველაზე უფრო საშიში ხალხისა, რადგან ახლახან სახელმწიფოებრიობა დაკარგულ ქართველებს ყველაზე მეტად ექნებოდა სეპარატისტული მიდრეკილებანი. ამიტომ რუსეთი ყველანაირად ხელს უშლიდა მაჰმადიანი და ქრისტიანი ქართველების გაერთიანებას ერთ ეროვნულ ორგანიზმში. ფაქტობრივად ხდებოდა წარმოუდგენელი პარადოქსი – მძლავრი ქრისტიანი იმპერიის მესვეურნი თურქეთის შიდა პროვინციებიდან, ანატოლიიდან იწვევდნენ მოლებს მესხებისათვის, რომლებიც კიდევ უფრო ძირავდნენ მესხებს მუსულმანურ ფანატიზმში. „ის, რაც ვერ გაკეთდა თურქთა ორასწლოვანი ბატონობის დროს, - გვაუწყებს ისტორიკოსი შოთა ლომსაძე, - სამწუხაროდ

ახლა, XIX საუკუნეში, ე. ი. შემოერთების შემდეგ სრულდებოდა (რცხილაძე, 1977: 12; ლომსაძე, 1975: 309).

როგორც ვხედავთ, რუსეთმა ბიზანტიისაგან მემკვიდრეობით მიიღო არა მარტო „მესამე რომის“ წოდება, არამედ საქართველოს მიმართ მისი უსამართლო, დამპყრობლური პოლიტიკაც. და როდესაც ამის ძალა და საშუალება მიეცა, უფრო მეტი მონდომებითა და სისასტიკით შეუდგა მასზე მინდობილი „ქრისტიანების“ თუ მათი მაჰმადიანი თანამოძმეების განადგურება-აღმოფხვრას. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის ამ საქმეში შეუდარებლად დაუნდობელი და ვერაგი აღმოჩნდა, ვიდრე მისი წინამორბედი „პირველი თუ მეორე რომი“ ერთად აღებული, რადგან აქ ბიზანტიურ ქვეგამხედვარობას თან დაერთო რუსების მიერ მონღოლთაგან შეთვისებული, მოწინააღმდეგედ მიჩნეული ძალის გაჩანაგება-განადგურების და მისი საბოლოო მოსპობის სტრატეგია და ტაქტიკა.

ასეთ მდგომარეობაში ჩავარდნილი მესხეთის გამაჰმადიანებული ქართველები ერთმანეთისაგან ვეღარ არჩევდნენ სარწმუნოებასა და ეროვნებას. ქართველი მისთვის ქრისტიანული რელიგიის აღმნიშვნელი ტერმინი გახდა. თავისი ვინაობის განსაზღვრისათვის მან შექმნა უფრო დაკონკრეტებული ცნება „**იერლი**“, - **ადგილობრივი, ან „ბინალი“ - ამ ქვეყნის ბინადარი** - ახლა მისი თათრობა რამდენადმე შეზღუდული იყო გარკვეული ადგილობრივი ადათებითა და ისტორიული ზნე-ჩვეულებებით – „**იერლობით**“. მაგალითად, „**იერლი**“ **ქალს ცოლად თათარს არ მიათხოვებდა, ისევე როგორც ქრისტიანს**. მათი გაგებით, ვინც იერლია, მან იცის, რომ „თურქი“ არაა, არც ქურთი, არც თარაქამა, არც „**ქართველი**“, იერლია – ე. ი. ქართველი მაჰმადიანია, ამ ქვეყნის ნამდვილი პატრონი და ბინადარი (ლომსაძე, 1977: 308; ბერძენიშვილი, 1941: 131).

რუსთაგან ქართველთა „გათათრების“ პოლიტიკა სრულიად ბუნებრივად გამოიყურება მას შემდეგ რაც „ერთმორწმუნე“ რუსეთმა საქართველოს უძველესი ეკლესია გააუქმა ყოველგვარი საეკლესიო და საერთაშორისო კანონთა დარღვევით. მან მოსპო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, ფიზიკურად გაანადგ-

ურა მისი რიგი მოძღვრები და მიიტაცა-განმარცვა ქართული ეკლესიის სიმდიდრენი, ხოლო თვით ეკლესია აქცია თავისი ბინძური პოლიტიკური მიზნების აღსრულების ინსტრუმენტად. საკმარისია იმის აღნიშვნა, რომ საქართველოში მოღვაწე რუს მღვდელმთავართაგან და უბრალო მღვდელთაგან ბევრი პოლიციის აგენტი იყო. ასე, რომ კაცს აღსარების ჩაბარებაც კი, პრობლემად ექცა და ერიდებოდა. ამასთან საქართველოს მართავდნენ შოვინისტი რუსი ეგზარხოსები, რომელთაც ქართული ენა არ იცოდნენ და დევნიდნენ მას. ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილმა „მოახდინა ქრისტიანული ეკლესიის დისკრედიტაცია საქართველოში, საფუძველი ჩაუყარა იმ რელიგიურ განურჩევლობას და ვულგარულ მატერიალისტურ მსოფლმხედველობას, რითაც ასე გამოირჩეოდა XIX საუკუნისა და XX საუკუნის 80-იან წლებამდე ქართველო. აი, რა სულიერი ბოროტების მოტანა შეუძლია სხვა ბოროტებასთან ერთად, ნაციონალური ეგოიზმისაგან აღმოცენებულ შოვინისტურ იმპერიულ პოლიტიკას“ (Цагарели, 1912; ОРТНОДОХА, 1906; Джавахов, 1906; Священник, 1917).

„მფარველად“ მოსულმა ერთმორწმუნე რუსეთმა ისეთ დღეში ჩააგდო ქართველობა, რომ მის წინააღმდეგ აჯანყებას აჯანყება მოსდევდა. რუსეთმა დაარღვია საქართველოსთან დადებული ყველა ხელშეკრულება და მის მიერ ქართულ მიწაზე ქართული ელემენტის შესუსტება-აღმოფხვრის პოლიტიკის გატარებამ, მთელი რიგი ქართული სოფლებისა და რეგიონების გასომხება გამოიწვია. დღეს გასომხებული ქართული სოფლები ბევრია მაგალითად დმანისის რაიონში. სოფლებში – მაშვერა, უკანგორი, ვარდისუბანი, დიდი დმანისი და სხვაგან, სადაც წმინდა ქართულით მეტყველებდნენ და ბავშვებიც ქართულ სკოლებში დადიოდნენ, მოსახლეობა მაინც „სომხებად“ იწოდებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სოფლებიდან პეტიცია პეტიციაზე იგზავნებოდა საქართველოს საბჭოთა მთავრობის მისამართით ეროვნების აღდგენის თაობაზე. ამ სოფლების ზოგიერთმა მკვიდრმა XX საუკუნის 70-იან წლებში თავისი ქართული გვარი დაიბრუნა პასპორტში, მაგრამ ეროვნების დაბრუნებაზე უარი უთხრეს. რაიონის ხელმძღვანელობა მათ უცხადებდა, რომ „ერო-

ვნებას ვერ დაგიბრუნებთ, თუ საქართველოს მთავრობიდან არ იქნება შესაბამისი მითითება წერილობით, საკითხისადმი ამგვარი მიდგომის გამო აღმფოთებული წერილის ავტორი კითხულობს: „საინტერესოა რას მივაწეროთ ეგოდენი დარღვევა საბჭოთა კანონმდებლობისა: დანაშაულებრივ ინდეფერენტიზმს, სომეხ ნაციონალისტთაგან ქრთამის აღებას თუ დიდმპყრობელურ რუს შოვინისტთაგან თითის დაქნევას, რომლებიც ხელმძღვანელობენ იმპერიალისტთა კლასიკური ფორმულით – „devide et impera” (რცხილაძე, 1977:10)

ამას, ქართველ კომუნისტთა ბუნებასთან ერთად, განაპირობებდა ისიც, რომ ისინი ცდილობდნენ ამ რეგიონში შეენარჩუნებინათ დამაბულობის მუხტი და სომხებისათვის საჭირო დროს პრეტენზიების წამოყენების შანსი, იქ ქართულ სახელმწიფოებრიობის განმტკიცების საზიანოდ და საკუთარი ხალხის კიდევ ერთხელ დასამარცხებლად. სამწუხაროდ, ეს პოლიტიკა დღესაც გრძელდება... და ეს სჭირდებათ (აფხაზეთი, ე. წ. სამხრეთ ოსეთი და სხვა) საქართველოს მთლიანობის წინააღმდეგ ხელოვნური კერების დასაფიქსირებლად, რაც ბოლშევიკური მოღალატური პოლიტიკის ჩვეულებრივი გაგრძელებაა. რაც კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ „ძაღლის კუდი არ განიმართების და არც კირჩხიბი ვალს მართლად“...

ეს პოლიტიკა ძალიან დიდხანს, ამიერკავკასიაში რუსეთის მფლობელობის მთელ პერიოდში გრძელდებოდა. 1878 წელსაც, ბათუმისა და ყარსის ოლქების რუსეთის მიერ შეერთების შემდეგ გაგრძელდა ძველი და ნაცადი პოლიტიკა „რუსეთის ხელისუფალთა ძალმომრეობის აქტებით და საშინელი პირობების შექმნით მაჰმადიანური ქართული მოსახლეობა იძულებული გახდა კვლავ თურქეთის სიღრმეში გახიზნულიყო.

ქართველთაგან დაცლილ ადგილებზე კვლავ სომხებს ასახლებენ. სამშობლოში დარჩენილ ქართველ მაჰმადიანებს კი კვლავ ხოჯა-მოლები მიუსიეს, მედრესეები გაუმრავლეს და დღენიდაგ მათ შორის აგიტაციას ეწეოდნენ, რომ „თქვენ თურქები ხართ და ქართველებთან არაფერი საერთო არა გაქვთო“ შემდეგშიც, საბჭოთა პერიოდშიც, მესხეთში აზერბაიჯანიდან მასწავ-

ლებლებად ჩამოიყვანეს ხოჯა-მოლები და სცადეს მესხთა საბოლოოდ გადაჯიშება. ხოლო ამ პოლიტიკით გზა ახნეულ, შუა აზიაში გადასახლებულ მესხებს, ახალი, ხელოვნურად შექმნილი სახელი „თურქი-მესხები“ მოუგონეს და კვლავ განაგრძობდნენ მათი სულის სასტიკ ჯიჯგნას ქართველობაზე საბოლოოდ ჩამოშორების მიზნით. ეს რუსული იმპერიალისტური პოლიტიკის თანამედროვე, მოდერნიზებული ფორმით გაგრძელებაა, რაც საქართველოს წინააღმდეგ ჰიბრიდული ომის სახესღებულობს და სრულიად ეწერება თანამედროვე მსოფლიოს გლობალიზაციის სცენარში. ყველაფერი კეთდება, რომ ამ ხალხმა ქართველად თავი არ იგრძნოს და ვინც უნდა ის იყოს...

აი, „ერთმორწმუნე“ რუსეთის სარწმუნო, რეალური პოლიტიკის მთელი შიგთავსი...

სწორედ, რუსეთის ცარიზმის დიდმპყრობელურმა პოლიტიკამ, სომეხთა დაუცხრომელ მადასთან ერთად, აიძულა ილია მართალი დაეწერა „ქვათა ღაღადი“, ივანე ჯავახიშვილს კი მთელი სერიალი მიემღვნა მისი მხილებისთვის, როგორც ზემოთ აღნიშნულ ნაშრომში, ისე 1903-1906 წლებში გამოცემულ კრებულში „Русский вестник“, (განსაკუთრებით 1903 წლის აპრილის, მაისის და ივნისის ნომრები); (რცხილაძე, 1977: 15; Русский... СПб, 1903 (апрел, май, июнь)), ხოლო თვით რუსი ავტორი ვ. ველოჩკოც კი თანაგრძნობით ადავსო კავკასიელთა, განსაკუთრებით ქართველთა, ხვედრისადმი რუსთმფლობელობის პერიოდში (რცხილაძე, 1977: 15; Величко, Русское ...на Кавказе, 1920; Кариби, 1920).

ცნობილია, რომ ლენინმა ბრესტის ზავით 1918 წლის 3 მარტს თურქეთს დაუთმო საქართველოს ტერიტორიები - ბათუმი, არტაანი და სომხური ტერიტორიის ნაწილი - ყარსის ოლქი (რცხილაძე, 1977: 16. СИЗ., 1918), რომლებიც მას იმ დროისთვის სრულებითაც არ ეკუთვნოდა. ამ დროს ჯერაც სუსტ ამიერკავკასიას არ შეეძლო საკუთარი ძალებით თურქეთის მოგერიება და დახმარება სთხოვა გერმანიის მთავრობას, გერმანიამ საქართველოში „ბავარიის დივიზია“ გადმოისროლა. მათ ქართველებთან ერთად შეაჩერეს თურქების წინსვლა და განსაკუთრებით

დაიცვეს თურქთაგან გაჟლეტისაგან სომხური მოსახლეობა ბორჩალოს მაზრაში (რცხილაძე, 1977: 17; Джугели, 1920:93), მაშინ, როდესაც სომხური ჯარი ერთი ხუთად ნაკლებ მტერს სამარცხვინოდ გამოექცა და ყარსი დატოვა (რცხილაძე, 1977:17. БСЭ., 1926: – Армянский вопрос...).

ქართველმა ერმა მის კეთილისმყოფელ გერმანელებს სამაგალითო გაცილება მოუწყო, ხოლო სომეხ-რუსთა აგენტურა შეეცადა უკანდახეულ გერმანელებისათვის ზიანი მიეყენებინა და ამით შუღლი ჩამოეგდოთ ქართველთა და გერმანელთა შორის, მაგრამ არაფერი გამოუვიდათ, რადგან ძეგვის ხიდი მაშინ ააფეთქეს, როდესაც გერმანული ეშელონები მას უკვე გაცილებულნი იყვნენ (რცხილაძე, 1977: 17; Из истории ...,1976). ცნობილია სომეხთა მიერ ამიერკავკასიაში ჩადენილი კიდევ არა ერთი ვერაგობის შესახებ. რომ არაფერი ვთქვათ ე. წ. ბროკჰაუზის (რცხილაძე, 1977: 17; Brochau...,1966: 726) და ამერიკულ ენციკლოპედიაზე (რცხილაძე, 1977:17. The Amerikan..., 1954) რომლებში საქართველოს ძირძველი ისტორიული ოლქები და განსაკუთრებით ქალაქი ბათუმი სომხურ ტერიტორიადაა გამოცხადებული, მაგრამ ამ საქმეში ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიის ბოლო გამოცემა, რომელშიც „სომხეთზე განკუთვნილ სტატიაში მოცემულია „ისტორიული რუკა (1917-1921 წ. წ.)“, სადაც დღევანდელი თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ქართული მიწა-წყალი, ისტორიული მესხეთი, სოფელ სარფის სამხრეთით და შავი ზღვის სანაპიროდან დაწყებული, არტან-ოლთისით დამთავრებული, „სომხეთადაა“ გამოცხადებული (რცხილაძე, 1977: 18; БСЭ., 1970: 224).

აქედან გამომდინარე, სრულიად ნათელია თუ რა პოლიტიკას ატარებდა საბჭოთა კავშირი და რა პოლიტიკას ატარებს დღესაც, მისი მემკვიდრე რუსეთი საქართველოს მიმართ. ამის შესახებ რუსეთში ჯერჯერობით ხმა არავის არ აუმაღლებია... საქართველოშიც ერთადერთმა ჩვენმა კოლეგამ სიმონ გოგიტიძემ სცადა ამ უმსგავსობაზე მეცნიერულად დასაბუთებული პასუხის გაცემა, მაგრამ აქაც სიტყვიერი მხარდაჭერის გარდა ვერაფერი მიიღო თვით ქართველი ისტორიკოსების მიერ და

მისი რეცენზია ამ საკითხზე გამოუქვეყნებელი დარჩა... - აი, ასეთია ვითარება დღესაც და საბჭოთა შავ-ბნელ წარსულში, ვინდა აღმოჩნდებოდა, ხმა აემალლებინა გაურკვეველ და უსამართლო ბრალდებათა საფუძველზე დეპორტირებულ მაჰმადიან მესხთა დასაცავად, რომლებიც შემდგომში ცნობილი რუსი ადამიანთა უფლებების დამცველის, ნობელის პრემიის ლაურეატის, აკადემიკოს ანდრეი სახაროვის ძალისხმევით თურქ-მესხებად მონათლნენ, - თავად ის კი, შეცდომაში შეიყვანა ამ ე. წ. თურქი-მესხების ერთერთმა ლიდერმა ოდობაშევ-ხოზრევანიძემ.

ამას მოყვა საქართველოს ეროვნული გმირის მერაბ კოსტავას პასუხი, რომელშიც აღნიშნული პრობლემა შემდეგნაირად აისახა; „პატიმრობაშია ათასობით ყირიმელი თათარი და „თურქი მესხი“... ვინ არიან ეს „თურქი მესხები“? საიდან გაჩნდნენ ისინი შუა აზიასა, აზერბაიჯანსა და ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიაზე? საიდან იშვა ეს შედგენილი სიტყვა?... (კოსტავა, 1977: 93-107), - კითხულობს ავტორი და იქვე წარმოაჩენს მესხთა ნამდვილ ისტორიას, მათ უდიდეს დამსახურებას ქართული სახელმწიფოს წინაშე და ბოლოს, გულმოკლული აღნიშნავს: „დოლაბი უნდა დატრიალებულიყო ამ ხალხის თავს, მათთვის თურქნი რომ ეწოდებინათ (კოსტავა, 1977:96). შემდეგ კვლავ აგრძელებს ამ რეგიონისათვის ოსმალთა ბატონობის პირობებში თავს დამტყდარ უამრავ უბედურებათა ისტორიებს, აქ რუსეთის მფლობელობის დამყარებისა, 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ შექმნილი ვითარების ჩათვლით ახალციხესა და ახალქალაქის რაიონებში, რომელსაც ასე აღწერს: „დატრიალდა წისქვილის დოლაბი მესხების თავს. თავად ხელ-ფეხ შებორკილ საქართველოს აღარ ძაღედვა თურანის წყვიადით დაზიანებული თანამემამულეების საკუთარი კულტურის წიაღთან კვლავ ზიარება, რადგან შეერთებისთანავე ველიკორუსული შოვინიზმი ყოველნაირად ახშობდა თვით ქართულ კულტურას, სკოლებში კრძალავდა მშობლიურ ენას, თავის ბილწ ხელს უფათურებდა საქართველოს სულში და საკუთარი ჭკუით წყვეტდა მისთვის სასიცოცხლო საკითხებს... ავტოკეფალია წართვა ქართველი ერის ბურჯსა და ქომაგს საქართველოს ეკლესიას, რითაც შეარყია

სვეტი ეროვნული სიმტკიცისა... სწორედ, მესხებით დაიწყო რუსების ვერაგული პოლიტიკა, მიზნად რომ ისახავდა და ამჟამად ისახავს საქართველოს ასიმილაციას“ (კოსტავა, 1977:96-97).

„თურქი-მესხების“ ტერმინის წარმოქმნასთან დაკავშირებით ავტორი განიხილავს რა მის სხვადასხვა ასპექტს, საბოლოოდ აკეთებს სრულიად მოსალოდნელ მართებულ დასკვნას, რომ „როდესაც ამბობენ მესხს, იქ არაფერ შუაშია თურქი და პირიქით, ნონსენსია ამ სიტყვების ერთად ხმარება. მესხი უძველესი ქართველი ტომია, ამჟამად საკუთარი მიწიდან აყრილი და სამშობლოში დაბრუნებისათვის თავგანწირვით მეზრძოლი, ამიტომაც საშურია ამ სიტყვების ნებისმიერ კონტექსტში მართებულად ხმარება“ (კოსტავა, 1977:100). შემდეგ მერაბ კოსტავა განიხილავს ეროვნულ ჩაგვრასა და მის გამომწვევ მიზეზებს რუსეთის იმპერიაში და მისი მრავალი ასპექტის გაანალიზება-გააზრების შემდეგ ახდენს მის შედარებას „დასავლეთთან“.

„დასავლელი უფრო რაციონალისტია ბუნებით, დასავლეთში თავის ფუნქცია მძლავრობს გულისაზე. დასავლეთს მხრებით მოაქვს უზარმაზარი კულტურა სპეკულიატიური ფილოსოფიისა... ერთგვარი სიცივე ანგლოსაქსური პრაგმატულობისა. სლავიანელი კი ვერ ასადავებს ემოციების ქაოსს. მასთან აშკარაა გრძნობების პრიმატი... დასავლეთევეროპელი უფრო კოსმოპოლიტია, ვიდრე რუსი“ (კოსტავა, 1977:105-106).

მაგრამ აქ, ჩვენ გამოცდილება და ჩვეულებრივი ისტორიული პრაქტიკა გვკარნახობს, რომ დასავლეთევეროპელი და შეიძლება ითქვას, საერთოდ დასავლელი, კოსმოპოლიტ-პრაგმატიკოსია, რომელსაც თავისი თავი არასდროს ავიწყდება. ხოლო რუსი კოსმოპოლიტიზმს საკუთარი მიზნების მისაღწევად იბრალებს და ისადავებს; ამიტომაც, მისი მსოფლიო მოქალაქეობა პრიმიტიული და ყალბია, - მოკლედ, მის დონეზეა დაყვანილი და მისთვის გაუგებარია, რადგან საკუთარი ინტერესების გარდა, სხვა პრიმატი ვერც კი წარმოუდგენია.

დასავლეთი კი ათასგვარი ფერუმარილით „ამაკიაჟებს“ თავის სახესა და არც თუ კეთილშობილურ მისწრაფებებს მისი ინტერესებისა და ექსპლოატაციის სფეროდ მიჩნეულ რეგიო-

ნებში. მისი საბოლოო მიზნები კი, დიდად არაფრით განსხვავდება რუსეთის გაშიშვლებული ექსპანსიისა და ველიკორუსული შოვინიზმისაგან; აქედან გამომდინარე კი, უფრო ვერაგული და საშიშია, რადგან შენიღბულია კეთილმოსურნისა და ქველმოქმედის შირმით. ამიტომაც, მისი მხილება და მასთან ბრძოლა გაცილებით ძნელია. ამასთან, აქ გამოყენებულია ძველი ცნობილი მოშიანისტური მეთოდი - „დრო არის ქვების შეგროვებისა და დრო არის ქვების სროლისა“, რასაც თანამედროვეობაშიც წარმატებით იყენებენ და ასეთი ფარისევლობით ცდილობენ მთელი დანარჩენი მსოფლიოს შეუგნებელ უმადურებად გამოყვანას, რომელთაგან ანგარიშსწორების სამართლიანობაში ეჭვი ვერავინ უნდა შეიტანოს!

ბოლოს მერაბ კოსტავა ლაპარაკობს ეროვნული გრძნობის მრავალმხრივ ბუნებაზე და აღნიშნავს: „ნებისმიერი პოლიტიკური ექსტრემიზმისა დაუხვეწავი ემოციებისა და დაბალი, პრაქტიკულ უტილიტარული აზროვნების შეუღლების შედეგია“... რომლისგანაც თავის დაღწევა შესაძლებელია „კაცთა წიაღში შთასული სინდისის ცეცხლით... სჯობს ეროვნული სირცხვილელულის ცეცხლმა გააღვივოს შიგნიდან ნაციონალური მესიანიზმის და ტოტალიტარული გამყინვარების ციტადელი, ვიდრე გარედან სხვა უფრო უხეშმა ძალამ უმოწყალოდ მოსრას იგი. შემზარავი იქნება მაშინ მსოფლიო შურისგება“ (კოსტავა, 1977:106-107), - ამბობს ეროვნული გმირი და უცებ თვალწინ წარმოგიდგება თანამედროვე, დღევანდელი სამწუხარო, ურთიერთ მტრობითა და შურისგების სურვილით განმსჭვალული რეალობა. „თურქ-მესხების“ პრობლემა და მისი შემამზადებელი, წინმსწრები მოვლენები კი, მხოლოდ ერთ-ერთი მცირედი ასპექტია მსოფლიო გლობალურ უსამართლობათა მკვებავი მეტად მგრძნობიარე პულსისა.

დასკვნა

„თურქი მესხების“ დეპორტაციის წანამძღვრების ნაშრომში განხილულ ასპექტთა კვლევა-ძიება, მეტად საინტერესო და სამომავლოდ პრაქტიკულ მიზნებზე გათვლილი აქტივობაა, რომელმაც კიდევ ერთხელ თვალნათლივ დაგვანახა, რომ დიდი ხნით

იმპერიულ სახელმწიფოთა უღელქვეშ მოქცეულ ერთა მომავალს, იგი არაფერ სასიკეთოს არ უქადის. პირიქით, ისტორიული მეხსიერების მქონე უძველესი ერებისთვისაც კი, მათი სამომავლო ნორმალური განვითარებისათვის, კოლონიური მმართველობა მეტად საშიშ რეციდივებს წარმოშობს და იგი ამ ერის პერსპექტიული სახელმწიფოებრიობისათვის, უდიდეს პრობლემად შეიძლება იქცეს. ამიტომაც, მისი მეცნიერული შესწავლა და სათანადო დასკვნების გამოტანა მომავლისაკენ იმედით მოცვირალი ქვეყნისათვის მეტად საშურ საქმეს წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- არაფორმალური გამოცემა ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“.
(1977). N2. თბილისი.
- რცხილაძე, ვ. (1977). *დანაშაული ქართველი ერის წინააღმდეგ, მესხეთის ტრაგედია*, „საქართველოს მოამბე“, N2, თბილისი.
- ლომსაძე, შ. (1975). *სამცხე-ჯავახეთი*, თბილისი.
- ბერძენიშვილი, ნ. (1971). *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, ტ. I, თბილისი.
- კოსტავა, მ. 1976. 2. 08. (1977). ანდრეი სახაროვის წიგნი „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“, ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, N2, თბილისი.
- Цагарели, А.(1912). *Статья и заметки по грузинскому церковному вопросу (К столетию 1811 - 1911г.г. – Вдовство Грузинской церкви*, С.-Петербург.
- Дурново, Н.Н. (1906) . *ОРТНОДОХА. Протоиерий Иоанн Иованович Восторгов и его политическая деятельность*, Москва.
- Джавахов, И. (1906). *Политическое и социальное движение в Грузии в XIX в.*, СПб.
- Священник Владимир Егоров, (1917). К истории провозглашения грузинами автокефалии своей церкви 1917 году, Москва.

- Русский Вестни*. (1903). (апрел, май, июнь).
- Величко, В. (1904). *Русское дело и междуплеменные вопросы на Кавказе*, СПб.
- Кариби, (1920). *Армянская «Красная книга»*, Тифлис.
- Брестский мир*. (1962). – 1918. СИЗ, т. II, Москва.
- Джугели, В. (1920). *Тяжелый крест*, Тифлиси.
- Армянский вопрос*. (1926). БСЭ (Большая советская энциклопедия), Москва.
- Из истории иностранной интервенции в Армении в 1918 году*. (1976). «Документы и материалы». Ереван.
- Brockhau Enziklopedie, Erater Band*. (1966). Wiesbaden.
- The American Neu Enciclopedia*. (1954). Eiditorinche C. Ralph Teylov, Publichens Books, Ine., New York.
- БСЭ (Большая советская энциклопедия)*, (III издат.), т.2. (1970). Москва.